

A rögzíthetetlen elbeszélői és olvasói pozíció. Népi önéletírások elemzése

Az önéletrajz a posztstrukturalista irodalomtudomány szerint nem műfaj, hanem olvasásmód. Az önéletrajzi szöveg formai vagy tartalmi jellemzői szerint nem különíthető el más szövegektől, azonban az olvasó a szöveg saját magáról tett kijelentései alapján mégis másképpen olvassa, mint a hagyományosan fikciónak tekintett írásokat. Az önéletrajzi, élettörténeti szövegek vizsgálatával foglalkozó társadalom- és kultúrakutató stúdiumok sem feledkezhetnek el ezekről a megállapításokról, így a népi önéletírások elemzésekor is figyelembe kell venni az ezeket a szövegeket megalkotó retorikai mechanizmusokat. A tanulmány az autobiografikus szövegek ilyen értelmezését felhasználva egy Moldvából Magyarországra települt férfi két önéletírását hasonlítja össze, s miközben módszert keres a szövegek narratológiai-retorikai strukturáinak értelmezéséhez, azt is bemutatja, hogyan lesz a szöveg és az olvasó egy, a sajátjáról és az idegenről, az egyéniről és a közösségről szóló diskurzus alkotóeleme.

Az önéletrajzi szövegek értelmezése a tudományos hagyományban sokáig egyértelműnek tűnt – az ilyen írásokat emberi érdekességként, történelmi dokumentumként, a megélt érzelmeknek is teret adó leírásaként olvasták. Ez a felfogás elfogadta egyértelműnek azt, amit az önéletírások állítanak magukról: egyrészt, hogy a szöveg célja visszatekintő perspektívából bemutatni egy ember, az elbeszélő életét, másrészt, hogy a szövegben megszólaló elbeszélő azonos a szerzőséget vállaló valódi személlyel. A 20. században azonban megkérdőjeleződtek azok a kategóriák, melyek ezt az egyértelmű értelmezést lehetővé tették. Paul Valéry már az 1920-as években felhívta a figyelmet az önéletírás sajátjának tekintett őszinteség, igazmondás, „önmagaság” megvalósíthatatlanságára. Azóta a pszichológia, a történettudomány, az irodalomelmélet, a kulturális antropológia és a néprajz kutatási eredményeinek köszönhetően már számtalan módja képzelhető el az autobiografikus szövegek megközelítésének.

Tanulmányom kísérlet: az irodalmi elemzésekben szokásos *close reading* típusú olvasással és a kortárs irodalomelméletnek az önéletírással kapcsolatos eredményeit is felhasználva próbálok megérteni két, ugyanattól a férfitől, Laczkó Istvántól származó önéletírást, s választ keresni a következő kérdésekre: hogyan lehet megosztani másokkal azt, hogy mit jelent egy közösség tagjának lenni, mit jelent elhagyni ezt a közösséget, és mit jelent új hazát választani?

Hatalmi viszonyok, a referencia illúziója, ön- és delegitimáció: a népi önéletírások elméleti megközelítése

Magyarországon az első paraszti önéletrajzok – minden különösebb visszhang nélkül – az 1930-as, 1940-es években jelentek meg.¹ A néprajzi kutatások körében az 1940-es években bontakozott ki az a – később egyéniségkutatónak nevezett – iskola, mely fontosnak tartotta az adatközlők élettörténetének gyűjtését is. Először meseszövegek mellett jelent meg a mesélő saját elmondásán alapuló életrajza (Fedics 1940), később ezt a megközelítést a folklór más területein (népzene, néptánc) végzett gyűjtések során is alkalmazták. A kutatók ezeket a szövegeket az egyéniségvizsgálat részének, néprajzi, népköltészeti adaléknak tekintették, az így nyert információkat alkotás-lélektani, később általános folklorisztikai, esztétikai vizsgálatokban hasznosították. A magyar néprajzi gyakorlatban ezzel párhuzamosan honosodott meg a gyűjtött anyag konkrét személyekhez, adatközlőkhöz kapcsolása (Mohay 2000:762). Az 1950-es évektől az önkéntes néprajzi gyűjtések, illetve a megindult honismereti mozgalom, valamint a Néprajzi Múzeum és több vidéki intézmény pályázatai nyomán egyre nőtt a felgyűjtött munkás- vagy paraszti krónikák, feljegyzések, életrajzi beszélgetések és önéletrajzi írások száma, ezek közül sok nyomtatásban is megjelent. A gyűjtőknek és a pályázatoknak jól megfogalmazott, meglehetősen pontos elvárásai voltak arra vonatkozóan, hogy milyen szövegeket várnak – ezeket időnként gyűjtési útmutatók, kérdőívek formájában ki is adták.²

A szélesebb olvasóközönség érdeklődésére is számot tartó népi önéletírások az 1970-es évektől jelentek meg.³ Ezek gyakran olyan szövegek voltak, melyek egy néprajzi gyűjtés vagy pályázat során kerültek a kutatók, a kiadó látókörébe. A kiadásig jutott szövegeknek általában volt a szerzőn kívül még egy (vagy több) „felügyelőjük”, aki az írásra való biztatásával, tanácsokkal vagy a szöveg sajtó alá rendezésével, szerkesztésével járult hozzá a végleges, megjelent önéletíráshoz. A közreműködők tevékenysége is erősítette azt a szemléletet, hogy ezeket a szövegeket nem tekintették önálló (irodalmi) alkotásnak. Amikor a 20. század második felében megindultak azok az irodalomelméleti kutatások, melyek beillesztették az önéletrajzi írásokat a kialakult műfaji hierarchiába, és később is, amikor az ekkor felállított műfaji határok már fel is bomlottak, sok definícióban szerepelt még, hogy az önéletrajz szerzője „nagy ember” kell legyen.⁴ A kánon-szerveződés logikájának megfelelően a teoretikusok egy kiválasztott narratívátípus (Szent Ágoston vagy Rousseau vallomásai) alapján alkották meg az (irodalmi) önéletrajz fogalmát, melybe ennek következtében más módon szövegek nem kerülhettek be. Számos önéletrajzi szöveget más tudományok – a történettudomány, a szociológia, a néprajz vagy a kulturális antropológia – vizsgálati körébe utaltak, többek között a paraszti önéletírásokat is, egyfelől dokumentumjellegüket, másfelől pedig a velük szemben támasztott szociográfiai, néprajzi hitelesség iránti igényt hangsúlyozva. A paraszti önéletírások így egy olyan másik, biztonságosan távoli világ megnyilvánulásává váltak, melyet kisebb-nagyobb mértékben át kell alakítani ahhoz, hogy a megcélzott olvasóközönség számára befogadható legyen. Ez egyfajta hatalmi pozíció megnyilvánulása volt, mely egyértelműen az elbeszélésektől várta el, hogy igazodjanak az olvasói elvárásokhoz, igényekhez, szükségletekhez. Ez a törekvés gyakran a szövegekbe is beleíródott, az elbe-

szélések is elfogadták ezt a hierarchikus rendet. Tamási Gáspár első önéletírásának végén a következő, a kiadónak szánt mondatokat olvashatjuk:

„Mert én ebben a dologban [a könyvkiadásban] teljesen járatlan és ismeretlen vagyok, tehát megkérem szépen, hogy legyenek segítségemre, hogy a kívánságom sikerüljön. Én tudom azt, hogy az írásomban vannak hibák is, de azt a nyomtatásnál tessék kihagyni belőle. [...] Sőt az írásba kerültek olyan mondatok, amelyeket nem ért meg mindenki, viszont olyan mondatok is kellettek volna hozzá, amit én nem értek, hogy azok mit jelentenek. [Új bekezdés.] Tehát én ezt a hibát a nyomtatóra bízom, az bizonyára jobban tudja, mint én, hogy azokat a mondatokat hogy kell kijavítani. Én nem írtam semmi különös dolgot ebben az írásban, sem olyant, hogy valakit személyileg sértsek vele, hanem csak azt, ami a valóságot fedi. Ettől eltekintve, lehet hiba az írásban, hiszen még a gyakorlott nagy írók is ejtenek hibákat.” (Tamási 1983:195.)

Nagy Olga Győri Klára visszaemlékezéseinek sajtó alá rendezésekor három szöveget szerkesztett egybe, és tagolt nagybetűkkel, központozással, illetve az előszóban beillesztette egy olyan társadalmi-kulturális kontextusba, mely az értelmezést is egy kijelölt útra tereli (Nagy 1975).

Egy 1974-ben néprajzkutatók által szerkesztett, paraszti önéletírásokat tartalmazó kötet – melyben a tanulmányom második felében elemzett szövegek egyike is szerepel – szerkesztési elveiről Manga János a szerkesztők nevében a következőket írja:

„Kötetünk írásainak legtöbbje felkérésre készült ugyan, de íróik semmiféle útbaigazítást nem kaptak, mondanivalójuk tárgyára és terjedelmére vonatkozóan tanácsot sem adtunk nekik, tehát munkájukat mindenfajta befolyás nélkül írták meg. A megírt szövegen sem történt változtatás, mindössze a nyelvi tévedéseket, és az értelemzavaró helyesírási hibákat javítottuk ki. A táj- vagy idegen eredetű szavakat meghagytuk, s azok értelmét jegyzetben magyarázzuk. *Azonban egyik-másik aprólékosan részletező, és túl hosszúra nyúlt részt a mondanivaló egyensúlya miatt is rövidíteni kellett, de azt szem előtt tartottuk, hogy a rövidítés sem a tartalmi-szerkezeti egység, sem pedig a szerző gondolkodására jellemző kifejezőkészség, stílus rovására ne történjék.*” (Manga 1974:399–400; kiemelés – D. B.)

A kiemelt részből kiderül, hogy a szerkesztők saját hatáskörükbe tartozónak vélik annak megítélését, hogy miként éri el a „mondanivaló egyensúlya” az ideálist, mi az, ami „aprólékosan részletező”. Felvállalják a leghitelesebb értelmező szerepét, aki meg tudja ítélni, mi a szöveg célja, és azt hogyan érheti el a legökéletesebben. Ez a szerkesztői magatartás tagadja azt, hogy ezek a szövegek tudatos poétikai, szerkesztési eljárások eredményei, egyértelműnek tekinti az olvasói interpretációt, megkérdőjelezve a szövegek többféle értelmezésének létjogosultságát. A szerkesztői munka célja nyilván mindig valami hasonló, de fontos tisztában lenni azzal, mennyire természetes és emiatt észrevétlen az a hatalmi viszony, mely a népi önéletírások és az azokat a leginkább magáénak valló tudomány, a néprajz között fennállt, és sok tekintetben fennáll ma is.

A népi önéletírások interpretációját sokáig meghatározó értelmezési hagyomány alapja egy szilárd körvonalakkal rendelkező szöveg- és nyelvkoncepció, egy olyan reprezentacionista nyelvfelfogás volt, mely az önéletrajzban magát a személyiséget vélte hozzáférhetőnek. Ez megegyezett azzal az elméleti alappal, melyre az autobiográfia első irodalmi elméletei is támaszkodtak,⁵ s az ilyen típusú szövegeknek őszinteséget, valóságghús-

get, nyelvüknek pedig áttetszőséget tulajdonítottak. Azt a problémát, hogy szerkezeti, tematikai, beszédmódbeli különbségek alapján nem tudták az ilyen típusú szövegeket elkülöníteni a fikciós műfajoktól, a következőképp oldották fel: a különbségtételt az önéletrajz központi kategóriájának tekintett egységes individuuma alapozták, mely a létrejött szövegtől függetlenül létezik, és képes arra, hogy megírja saját történetét. Ebből az énfelfogásból következik, hogy a nevek azonosságával jelölt viszonyt elfogadva a címlapon megjelenő szerző és a narratívában megszólaló elbeszélő (és általában a szöveg főhőse, a felidézett én is) azonosnak tekinthető, s ezzel alátámasztották, megindokolták az önéletrajz adottnak tekintett referenciális, miméziselvű olvasását.⁶ A paraszti önéletírások hagyományos elemzése, felhasználva a folklorisztika, a társadalomnéprajz és az így pozicionált irodalomtudomány eredményeit, a szövegek vizsgálatát a következő csomópontok köré szervezték: 1. mennyiben tekinthető egyéninek, mennyiben folklóralkotásnak a népi önéletírás; 2. hogyan lehet elhelyezni az irodalmi és folklórműfajok között;⁸ 3. milyen minták játszanak szerepet az ilyen típusú szövegek létrejöttében; 4. hol helyezkedik el a paraszti írásbeliség folyamatában a különböző jellegű verses, prózai alkotásokkal, gazdasági naplók, családi krónikákkal, levelekkel összevetve, a műveltség megváltozását és az egyéniség önállóságának, önkifejezésének képességét kutatva. Ez az értelmezési hagyomány a paraszti önéletírásokat kortörténeti dokumentumként, történelmi, néprajzi, szociológiai adatforrásként kezelte, s alkalmasnak találta őket az alkotók és közösségük tudatvilágának, gondolkodásmódjának megismerésére,⁹ önmagában nem vizsgálható kérdések felderítésére, életpálya-elemzésekre.

Mint azt már korábban jeleztem, a népi, paraszti vagy – az irodalomtudomány terminusát használva – a naiv elbeszélők önéletírásait a tudományos diskurzus sokáig nem tartotta irodalmi alkotásnak, olyan munkának, melyet az irodalmi elemzések megszokott eszköztárával lehetne megközelíteni. Ám amikor a hermeneutika és a posztstrukturalista irodalom- és kultúraelméletek az irodalomértést általános megértési modellt avatták, a posztkoloniális irodalomtudomány és a *gender studies* térnyerésének hatására pedig a kánonképződés egyre reflektáltabb folyamattá vált, akkor ezek a szövegek is bekerültek az irodalmi elemzés látókörébe. Ekkorra azonban már megkérdőjeleződtek azok a hagyományos kategóriák, amelyekre az önéletírást értelmező első irodalmi elméletek és az őket kísérő viták épültek (Séllei 2001:17), problematikussá vált a műfaj fogalma és a műfaji besorolások létjogosultsága. A szöveg által transzparens módon közvetített valóság és a nyelvtől független, a textualitást megelőző én létezése, fikció és valóság elkülöníthetősége, a hozzáférhető szerzői intenció, melyekből az eddigi önéletírás-értelmezések kiindultak, kétségessé vált. Az emlékezet működésének módja, a visszatekintő pozíció utólagos értelemkonstruáló tevékenysége, a történeti megismerés korlátozott lehetőségei miatt megvalósíthatatlan az objektív, „valóságos” múlt ábrázolása az önéletírásban. A múlt annak eszközévé válik, ahogyan a jelenből a jövő felé tekintünk, a jövőbe történő, etikailag felelős átmenetet megalkotjuk (White 1997:64). A referenciális olvasásmód feltételezte, hogy a szöveg külső vonatkozásai felől tisztázható a leírtak viszonya a valósághoz, eldönthető, hogy a kitalált vagy a valóság kategóriájába férnek bele. Azonban a narráció mint nyelvi tény utánzás nélkül jelöl, a tények nem pusztán az emlékezet és az észlelés szükségszerű szelekciójának, konstruáló munkájának eredményei, hanem „grammatikai s tropológiai mechanizmusok termékei”.¹⁰ A referenciális olvasásmód sze-

rint az élet úgy hozza létre az önéletrajzot, mint egy tett a maga következményeit. Ám Paul de Man szerint ugyanilyen jogosan feltételezhetjük, hogy az önéletírói vállalkozás teremti meg az életet, a referencia illúziója az önéletírás technikájának, a rendelkezésre álló nyelvi eszközöknek, a figura struktúrájának velejárója.¹¹

A referenciális olvasásmód feltételez egy szövegtől függetlenül létező ént, egy hozzáférhető, megismerhető személyiséget, aki megszólal az önéletrajzi szövegben, aki megérti önmagát, aki elmeséli történetét. Azonban a pszichológiai kutatások narratív megközelítései, a pszichoanalitikus nyelvkritika, a diszkurzuselméleti szubjektumteóriák hatására az ént egyre inkább a nyelvi diszkurzus eredményének tekintjük, retorikai trópusnak (Sélle 2001:22–27). Ebből az elméleti pozícióból kiindulva az önéletírásra is igaznak kell lennie, amit más, irodalminak tekintett szövegek elemzésekor már természetesnek tartunk: nem azonosítjuk a szerzőt és a szövegben megszólaló narrátort, a felidéző és a felidézett ént, az értelmezéskor pedig eltekintünk a szerzői szándék találgatásától, elfogadjuk azt, hogy bármilyen narratív eljárás lehet tudatos művészi megmunkálás eredménye.¹² Az önéletrajzi szövegek olvasása során is felbomlik szerző és elbeszélő egysége:

„Az olvasás folyamatában érintett két szubjektum [szerző és olvasó, vagy szerző és elbeszélő – *D.B.*] kölcsönös reflexív helyettesítés útján meghatározza egymást, s az önéletrajzi mozzanat mint kettejük egymáshoz igazodása játszódik le. A struktúra éppúgy rejt különbségtevést, mint hasonlóságot, hiszen mindkettő a szubjektumot megalakító felcserélésen alapszik. Ez a tükrös struktúra [*specular structure*] beépül minden olyan szövegbe, melyben a szerző önmagát avatja megértése tárgyává.” (De Man 1997:96.)

Amikor az olvasó megismerhetőnek gondolja a szerzői szándékot, ezt a szövegben megjelenő retorikai eszközöknek köszönheti. Paul de Man szerint e folyamat során a tükrös struktúra nem meghaladott, csak áthelyeződik: amikor az olvasó külső pozíciójának örvendve döntést hoz, újból belép a trópusok rendszerébe. A megértés tükörmozzanata felhívja a figyelmet az én megismerésében is jelentkező tropologikus struktúrára, s így az önmegismerés, vagyis az önéletrajz lehetetlenségére is. A nyelv tropologikus működése miatt a kimondott sosem azonos magával a dologgal, amit jelöl, „a nyelv mint trópus mindig megfoszt” (De Man 1997:105). Az elbeszélés és értelmezés egymástól elválaszthatatlan folyamata során elfogadjuk megismerési képességeink korlátozottságát: a létrehozott konstrukció mellől eltüntetjük a többi lehetőséget.¹³ Az önéletírás ebben a felfogásban nem műfaj vagy beszéd-, hanem olvasásmód: azokat a szövegeket, melyek azt állítják magukról, hogy szerzőjük és elbeszélőjük azonos, témájukat pedig az így kijelölt személy életének bemutatásában határozzák meg, önéletrajzi szöveggént (is) olvashatjuk. Ezt az olvasásmódot a fikciós szövegek olvasásától a folyamatosan jelen lévő eldönthetlenség különbözteti meg. Míg a fikciónak tekintett szövegek olvasásakor elfogadjuk, hogy az olvasott egy kerek egész, mely független a világ esetlegességeitől, melyben az esetleges hiányok, törések, elhallgatások, befejezetlenségek a szöveg szándékának megfelelően vannak jelen, addig a magukat önéletrajzinnak valló szövegek csupa olyasmit állítanak magukról, amit az olvasó nem fogadhat el feltétel nélkül. E szövegek azon retorikai eszközök segítségével határozzák meg magukat, melyek érvényességi köre alól kibújni igyekeznek, és próbálják elrejtetni, hogy az elbeszéltek, a megjelenített múlt nemcsak múlt-, de jelenbeli események következménye is lehet. Ha ezeket a szövegeket fikcióként olvasnánk, el kellene fogadnunk mindazt, amit elbeszélő és szer-

z, fikció és valóság viszonyáról állítanak, de ezzel vagy a fikciós olvasásmód szabályainak ellentmondó rendszerbe kényszerülne bele az olvasó, vagy pedig ezeket a kategóriákat is be kellene vonnia a fikció érvényességi körébe. Ha viszont elfogadnánk a szövegek önéletrajziségát, mindazt amit a szövegek állítanak önmagukról és a világról, akkor azt is el kellene fogadni, hogy ezek a szövegek felszámolják saját textualitásukat, kudarcot vallanak.¹⁴ Egyik eljárás sem hoz megnyugtató eredményt, az értelmezés során – bármennyire is vágyunk rá – nem érezhetjük magunkat biztonságban, kénytelenek vagyunk fenntartani az állandó mozgást, elfogadni az eldönthetlenség állapotát, a szöveggel szembeni magárahagyatottságunkat.

A kortárs irodalomelméletekkel egy időben a néprajz és a kulturális antropológia élettörténetekkel, életrajzi elbeszélésekkel kapcsolatos kutatásai is hasonló irányba mozdultak el: a társadalomtudományok retorikai fordulata és annak tudatosítása, hogy a kultúra kutatója csakis már eleve értelmezettként létező kulturális jelenségeket ismerhet meg (Geertz 2001), szükségessé teszi az élettörténeti, önéletrajzi vizsgálatok során a narratívának az őket megalkotó retorikai mechanizmusokon keresztüli megközelítését. Az élettörténet megalkotásakor az elbeszélő egy narratív akció kialakítójává és főszereplőjévé válik, és az így létrehozott narratíva nem csupán a múlt, az életpálya egy értelmezett képét mutatja be, de látni engedi azokat az (előzetes) elképzeléseket is, amelyek alapján az elbeszélő saját életpályáját képes elbeszélhető történetként megfogalmazni. Az életrajzi elbeszélés mint narratív struktúra megmutathatja azokat a mechanizmusokat, melyek segítségével az elbeszélő szélesebb kontextusban helyezi el magát, értelmezi a társadalmi térrel, történeti idővel való kapcsolatát (Niedermüller 1988). Az elmondás során a múltbeli esemény az aktuális élettörténeti helyzet részévé válik, egy olyan jelentéssel, mely megerősíti a jelent. A jelen szituáció által újjászerveződött múlt segítségével egy strukturált énkép jön létre, s az élettörténet ezáltal lesz valami több vagy más, mint az életpálya eseményeinek összessége. Niedermüller Péter szerint az önéletrajzi szöveg legfőbb funkciója, hogy „a megtett életutat, az életpálya egy adott szakaszát szimbolikus módon megjelenítse, hogy a múlt legitimálja a jelent, s a jelen legitimálja a múltat, azaz az élettörténet az egyén személyes és társadalmi identitásának szimbolikus manifestációja legyen” (Niedermüller 1988:386).

Az életrajzi szövegek nyelvi interakció termékei; a gyűjtési szituációban létrejött *oral history* vagy az alapvetően saját csoporton kívül eső olvasóknak szánt önéletírás egy dialógus eredményeképpen jön létre. Az életre emlékező elbeszéléseknek a gyűjtő vagy az (idegennek tekintett) olvasó a hosszú távú létezés lehetőségét kínálja, emiatt az elbeszélés egyik célja az önlegitimáció lesz, annak bizonyítása, hogy méltó a megörökítésre. Ezzel egy időben a szövegbe beleíródnak az érvényes hatalmi viszonyok is – az intézményesült normák szerint abban a regiszterben, melyben a szöveg megörökítődik, általában a gyűjtő, az olvasó presztízse a magasabb. A hatalmi viszonyokat – amennyiben a szöveg létrejön – mindkét fél elfogadja, tehát a szövegben az önlegitimáció mellett a delegitimáció is megjelenik, s így erre a helyzetre is érvényes lesz mindaz, amit Paul de Man az önéletrajzi szituáció kapcsán az arcrongálásról és a biztonságos olvasói pozíció megtalálásának lehetetlenségéről megfogalmazott (Görög 2002). Az élettörténetet hallgató vagy az önéletírást olvasó, s így a jelentésteremtésben részt vállaló befogadó nem tud elfoglalni olyan kitüntetett pozíciót, melyből minden más reprezentációs szint megérthető lenne; az értelmezés során ebben a kontextusban is az eldönthet-

lenség lesz az uralkodó. E szövegek értelmezése során nem jutunk el egy pontosan megfogalmazható jelentéshez, helyette egy lezárhatatlan dialógus szereplőivé válunk, ahol az elbeszélő és a befogadó csak egymáshoz képest tudja értelmezni saját helyzetét.

Egyéni élet és közösség, valóság és fikció: a határok kijelölésének nehézségei

A két szöveg, melyet értelmezni kívánok, a Moldvában született, majd a második világháború után Magyarországra települt Laczkó István (1908–1992)¹⁵ önéletírása. Az első elbeszélést Laczkó István 1970-re datálta, és 1974-ben egy néprajzkutatók által szerkesztett, paraszti önéletírásokat tartalmazó kötetben jelent meg, *A tizenhárom család* (Laczkó 1974) címmel. A szöveg keletkezéséről annyit tudunk, hogy részben Halász Péter önkéntes néprajzi gyűjtőnek is köszönhető: egyházaskozári kutatásai során ő beszélt rá Laczkó Istvánt élete történetének megírására.¹⁶ A második önéletírás megfogalmazására a szöveg tanúsága szerint 1979 és 1985 között került sor, címe pedig *Emlékek egy moldvai csángómagyar életéből. (Önéletírás)* lett. A szöveg a Néprajzi Múzeum 1986. évi pályázatán díjat nyert, és 1994-ben jelent meg a múzeum kiadásában, egy gyimesi és moldvai csángó önéletrajzi szövegeket tartalmazó kötetben.¹⁷

A két szöveg valóban különböző: a második, terjedelmesebb elbeszélés nem kiegészített, teljesebb vagy érettebb változata az elsőnek, hanem egy független, új megfogalmazása az életrajznak. Eltér a szövegek címe, tagolása, a megfogalmazás módja, de az is, mi került be egyik önéletírásba, és mi nem. Vannak események, történetek, melyek mindkét elbeszélésben szerepelnek, hasonlóan vagy különbözőképpen, és vannak, amelyek csak egyikben vagy a másikban vannak jelen. Mindkét szöveg önmagában teljes képét adja egy életnek, a kettő együtt olvasva azonban elbizonytalanítja az olvasót. Egy szöveg még adhatja a megismerés biztonságát, a hitet, hogy megismerhetjük egy ember élettörténetét, a két szöveg különbségei azonban összezúzzák ezt a hitet. Már önmagában a két különböző önéletírás létezése is elég lenne ehhez, hiszen ez felhívja a figyelmet arra, hogy amit az olvasó kerek egésznek és biztosnak hisz, az csak egy adott elbeszélői szituációhoz kötődik. Felhívja a figyelmet a hiányokra, az elhallgatásokra, arra a tényre, hogy az olvasó sohasem tudhatja, mi az, ami *kimarad* egy elbeszélésből.

A két szöveg már címében jelentősen eltér egymástól. A korábbi szövegben a cím, *A tizenhárom család* nem utal arra, hogy mi az, amit most olvasni fogunk. Itt – szemben a másik szöveggel – nem egy egész életre vagy az emlékezés aktusára nyit perspektívát a cím, hanem az elbeszélő életének egy fontos eseményére utal, ahogy ezt a szöveg első mondatával meg is magyarázza.

„Azért adom ezt a címet, mert 1947-ben, amikor Romániából Magyarországra települtünk, egyik tagja és vezetője én voltam, Laczkó István, a tizenhárom családnak, mely kilencvenhat személyből állott.” (Laczkó 1974:311.)

Az elbeszélő így a címmel és ezzel a mondattal egész életét és történetét ezen esemény alá rendeli. Mindent, amit elmond ezután, ennek a fényében látunk majd.

A másik szöveg címét – *Emlékek egy moldvai csángómagyar életéből. (Önéletírás)* – az olvasó a szöveg közvetlen magyarázata nélkül is képes értelmezni; megtudja, kiről

szól majd a szöveg, és szembeül annak önéletrajzi jellegével is. Itt minden felidézett esemény egyaránt *emlék*, vagyis ugyanannyira hangsúlyos. Fontos viszont, kinek az emlékeit ismerjük meg – a cím származásával, földrajzi és etnikus, kulturális hovatarozásával határozza meg a főszereplőt. Ez a törekvés némiképp ellentétes a másik szöveggel: ott azt emelte ki a cím és magyarázata, hogy az elbeszélő elhagyta szülőföldjét, itt pedig azzal definiálja, hogy beilleszti egy közösségbe, mely alapvetően az elhagyott földhöz kötődik.

Mindkét szöveg már a címben – s a későbbiekben is – egy közösséggel való kapcsolatában mutatja be az elbeszélőt. Egyik önéletírás sem csak egyetlen ember, az elbeszélő életéről szól, vagy az általa közvetlenül megélt időről. A számára hozzáférhető idő ennél tágabb: ismeri családját, faluját és a vidék történeteit is, és e történetek ismerete az egyik eszköze annak, hogy a közösség, a közösségi tudás részesévé váljék. *A tizenhárom család* szövegéből az is kiderül, hogyan jutott hozzá ehhez a tudáshoz:

„A szüleim és az öregebb emberek elbeszéléseiből iskolás gyerek koromban szerettem érdeklődni, hogyan es kerültek őseim Erdőből Moldvába.” (Laczkó 1974:311.)

A szöveg tanúsága szerint az elbeszélő életének fontos részét jelentik a családjáról és a szülőfalujáról szóló történetek, olyannyira hogy az önéletírás középpontjába állított magyarországi kitelepülés révén hozzá is illeszti saját történetét az ősök történetéhez, hiszen rögtön a cím magyarázata után a következőt olvashatjuk:

„Ugyanígy települhettek őseim es Transzilvániából, illetve Erdőországból Romániába, Moldva tartományba, Bákó megyébe, Vlarnék községbe.” (Laczkó 1974:311.)

Itt, az első fejezet történeteinek (a falu betelepülése, az orosz hadsereg 1849-es átvonulása, földhöz jutás) olvasásakor kapja meg az olvasó azt az értelmezői keretet, melynek segítségével értelmezheti a továbbiakat. Ez a fejezet már címtelenségével elválík a többitől; ezzel és az elbeszélői szituációt verbalizáló első mondatlal, a cím értelmezésével a bevezetés funkcióját látja el. Azzal, hogy itt kaptak helyet ezek a történetek, azzal hogy megjelöli a történetek forrását (szülők, idősebb emberek, édesapa), hogy több olyan kifejezés is szerepel itt, amelyek az elbeszélő bizonytalanságára utalnak (*kb.*, *valószínű*, *talán*, több feltételes módban álló ige), és a néhány ponton meglepő részletgazdagsággal¹⁸ ezeket a történeteket a távoli múltba helyezi, melynek megítélésében az elbeszélő is bevallottan bizonytalan. Érdekes ezzel kapcsolatban ebből a fejezetből néhány szövegrészt hosszabban is idézni:

„Hogy Erdőország melyik résziből települtek ide magyarok? Valószínű, hogy Gyergyóból és Csíkból, mert a község ma es négy utcából áll: Gyergyó, Csík, Podoros, Dinec. [...] Nagyon vad emberek lehettek ezek a telepes magyarok, mert a szomszéd községekben levő románokat sokszor elverték a csépekkel. [...] Az orosz ezredes, mivel, talán ő es gróf volt, a Vidrás grófnál szállásolt.” (Laczkó 1974:312.)

Mindhárom szövegrész hasonlóan épül fel: a másoktól hallott történetek hiányosak, kiegészítésre szorulnak, az elbeszélő pedig megpróbálja ezeket a hiányosságokat pótolni, feltételezésekbe bocsátkozik. Azonban ezek a hiánypótló magyarázatok, logikusnak érzett következtetések nem részei az eredeti történeteknek, s ezt az elbeszélő nyelvi eszközökkel jelöli is.

A második fejezetben az elbeszélő családjának történetét ismerhetjük meg: a dédapja gyermekkorával kezdi, mely a bevándorlás éveire esik, és nagyapja egyik testvérének halálával fejezi be, mely az ő kisgyermekkora idején történt. Ezen események nagy része

ugyanabban az időben történt, mint azok, amelyekkel kapcsolatban az előbb érezhattük az elbeszélő bizonytalanságát – ám most tétovaságnak nyoma sincs. Határozottan elválnak azoktól a történetektől, nem ír arról, hogy kitől hallotta, nem gyengíti semmilyen nyelvi eszközzel őket. Bár számos népmesébe, balladába illő motívuma van az itt elmondottaknak (szerencsés meggazdagodás, átok, tiltott szerelem, tizenkét rabló, elbujdosott özvegyember, fiú, aki kirabolta a saját apját), az olvasó legfeljebb gyanakodhat, de nem lehet biztos tudása arról, hogy hol a határ valóság és fikció között.¹⁹ Azonban ez a gyanakvás a továbbolvasás során újabb kérdéseket vet fel: ha a későbbi elbeszélések szövegbeli helyzete, nyelvi megformálása és a velük kapcsolatos elbeszélői attitűd nem különbözik a családi történetektől semmiben sem, akkor lehetünk-e velük szemben kevésbé gyanakvók? Vagy elegendő a gyanú elosztatásához az, hogy a következő fejezetekben leírtakat az önéletrajzi helyzet folytán az elbeszélő saját élményeinek gondoljuk? Vagy ha akkor nem gyanakszunk, most vajon van-e hozzá jogunk?

A tizenhárom család és az Emlékek... között nagy a különbség abból a szempontból, hogy milyen módon helyezi el az elbeszélő saját életének történetét családjá és közössége története között, illetve hogy ezeket a történeteket milyen formában és mértékben mutatja be. *A tizenhárom családban* az elbeszélő az általa átélt eseményeket családjá történetének részeként mutatja be, ez a viszonyítási pont számára. Életét ezen történetek segítségével értelmezi, ezek foglalják keretbe az önéletírást, a szöveg utolsó mondataival is édesapjára emlékezik, az ő életéhez hasonlítja a magáét és gyermekeiét:

„Hálás vagyok akkor es, hogy idáig eljutottam, gyermekeimről gondoskodtam, nem hagytam el őket kiskorukban, mint elhagyta édesapámékat az édesapjuk. Sokszor mesélgette nékem, amikor jó kedve volt, esténként és sírva fakadt, hogy milyen árvaságban nőttek fel, idegen emberek keze alatt, akiktől egy jó szót nem hallottak.” (Laczkó 1974:345.)

A szöveg s így élete kereteit a család története jelöli ki. Az elbeszélő biztonságba helyezte magát: azt a tettét, melyet a gyökerektől való elszakadásként is lehetne értékelni, ő beillesztette a család, az ősök történetébe. Azonban ezzel végképp elbizonytalanította az olvasót, hiszen ez a történet, mely keretbe foglalja az elbeszélő élettörténetét, tele van bizonytalanságokkal. Hogyan ítélje meg az olvasó azt a szöveget, mely az eldönthetetlenség pozíciójából olvastatja magát?

Az Emlékek... elbeszélői pozíciója a család történetét tekintve egészen más: itt a család a szövegben nem jut akkora szerephez, mint a másik önéletírásban, bár az alcím (*Szüleimről és születésemtől öreg koromig*) erre engedne következtetni. Itt nem szentel külön fejezetet családjá történetének, a legszükségesebbnek ítélt tudnivalókat szüleiéről gyermekkorra bevezetéseként mondja el. Ennél többet a családjá nála idősebb tagjairól nem nagyon tudunk meg, csak amikor saját élettörténete megkívánja, akkor említi szüleit, testvéreit. Ez az önéletírás is egy cím nélküli szövegrésszel kezdődik, amelynek célját és műfaját az elbeszélő így határozza meg:

„Ezt a statisztikát készítettem 1979. november 18-án. 51 esztendő házasságunk után emléké.” (Laczkó 1994:89.)

Az elbeszélő itt számadást ad családjáról: hány tagja van, ki mikor született, kivel kötött házasságot. Név szerint megemlíti saját magát, elhunyt feleségét, életben maradt gyermekeit, ezek házastársait. Összeszámolja az unokákat, dédunokákat, de az ő nevüket már nem írja le. A felsorolás után rendelkezik a füzettről, melybe a *statisztikát* és élete történetét írta:

„Ez a füzet őriztessék meg. Megkérem valamelyik onokámat, vagy dédonokámat, hogy 50 esztendő múlva 2029 évben készíttessen újabb statisztikát a családjunk fájáról. Hányan lesznek életben a jelenlévők közül és mennyi a szaporulat. A füzetet Miska fiamnak ajándékozom és kívánom, hogy érje meg ő, 87 éves korába 2029 évben, készítsen újabb statisztikát, vagy ellenkező esetben fia Misike.” (Laczkó 1994:89.)

Ebben a *statisztikában* nem kaptak helyet az ősök, a kicsi korokban meghalt gyermekek. Inkább fordul a jövő, a következő nemzedék felé: összeszámolja a leszármazottakat, és meghagyja a „szaporulat” számontartását, a füzet megőrzését. Láthatóan nem a múlt, hanem a jelen és a jövő foglalkoztatja.

Bár felmenőiről csak keveset mond nekünk az elbeszélő, mégsem érezzük magányosnak: sokat mesél falujáról, az élet rendjéről, a szokásokról, s ezek a történetek beillesztik az elbeszélést, az élettörténetet egy közösség, Lábnyik (Vladnik, Vlamnék) falu életébe. Az önéletírás betekintést nyújt abba, hogyan szerveződtek a hétköznapok és az ünnepek szülőfalujában, és ezekkel az élettörténetébe beleszótt leírásokkal összekapcsolja saját életének történetét annak a közösségnek a történetével, melyhez tartozónak a cím alapján vallja magát. Mikor a szöveg elérkezik az elbeszélő életének egy-egy jelentősebb fordulópontjához, akkor a vele történtek szinte tényszerű közlése után elolvashatjuk az események általános forgatókönyvét. E szerint a séma szerint ír többek között a serdülő gyermek munkába tanulásáról, a legényavatás szokásáról, a fiatalok szórakozásairól, az udvarlásról és szeretőtartásról. Elmeséli, hogyan zajlik a leánykérés, az eljegyzés, a lakodalom. Házasságáról például így ír:

„Ez időben komolyan elkezdtem udvarolni egy lánynak és 1928 őszén már el es vettem feleségül. Én voltam 20 éves, ő meg 19. [Új bekezdés.] Nagyobb részt a fiú 19–20 éves korában nősült. Ritkábban amelyik katonának ment és utána nősült. A lányok szintén korán, 17–20 éves korokban mentek férjhez. Amelyik megmúlta a 20 évet, az már öreglánynak számított és nem igen néztek rá a legények. [...] Az eljegyzés, leánykérés és nunta (lakodalom) általában a következők szerint történt. [Új bekezdés.] A fiatalok megbeszélték egymás között, hogy jó lenne már összeházasodjunk. De hogy szóljunk a szülőknek, hátha ők nem akarják. A legény azt mondja...” (Laczkó 1994:104.)

Első fia születése kapcsán megírja a kisgyermek születése körüli szokásokat, a keresztszülők kiválasztásának módját, a keresztelőt s azt, hogy miként kell „kiavatódniuk” szülés után az asszonyoknak. Később azt is megtudjuk, mi történik, ha meghal valaki a családban, hogyan búcsúztatják el a halottat, hogyan biztosítják túlvilági nyugodalmát, mit tesznek a hazajáró holtak és szellemek ellen.

E szokásokat saját élete kapcsán meséli el, de mindig általánosságban beszél róluk. Nem konkrét eseményeket ír le, legfeljebb egy utalásban vagy egy rövid kitérőben válik a harmadik személyű elbeszélés személyessé, és válik kimondottá, hogy az elbeszélő nemcsak ismerője, de részese is volt az elbeszélteknek:

„Nyárban minden lány kint hált valamilyen fészker alatt, oda vetett ágyat ’s a legény odament este. Sokszor bizony előfordult, hogy esténleg addig szerelmeskedtek, hogy úgy aludtak, hogy kivirradott, ők meg nyugodtan aludtak. Sokszor a szülők költötték fel őket. De ilyenkor bizony kapott a lány szidást, meg verést is. A legény se ment egy hétig a szereteihez, félt, hogy ő es megkapja a szidást. Ez velem is megtörtént nem egyszer. Mikor reggel mentem haza, megtalálkoztam édesanyámékkal, akik mentek a

mezőre kapálni. Én meg ünneplősen felöltözve gerdónyos kalapban. Lesütöttem a fejem és végig kellett hallgatnom a szidást, amit rám mondtak a szüleim.” (Laczkó 1994: 103.)

Ez az elbeszélői technika lehetőséget ad arra, hogy az elbeszélőnek ne kelljen érzéseiről, érzelmeiről írnia,²⁰ de a szöveg mégse tűnjék reflektálatlannak. Leírja, hogy a közösség miként viselkedik az említett helyzetekben, megtudjuk, hogyan fejezik ki örömeiket, bánatukat, mi a helyénvaló vagy szokásos viselkedés. A saját érzelmek elhallgatása nem okoz hiányérzetet, hanem megerősíti az elbeszélő és a közösség kapcsolatát. Van az önéletírásnak néhány pontja, ahol az elbeszélő szavakba önti a közösségi gondolkodásmóddal való egyet nem értését is – ezek főleg a hazajáró lelkekkel, kísértetekkel kapcsolatos hiedelmekhez kötődnek. Mivel azonban ilyen eset viszonylag ritkán fordul elő a szövegben, ezek nem bizonytalanítják el az olvasót egyén és közösség viszonyának megítélésében, inkább azt sugallják, hogy a többi esetben az egyéni viselkedés, ítéletalkotás leírásának hiánya azt jelenti, minden úgy történt, ahogy azt a szokás előírja, azzal egyetértésben – hiszen amikor nem így volt, azt az elbeszélő jelezte.

A cím és az egyéni élet fordulópontjait bemutató elbeszélői technika is azt mutatja, hogy az elbeszélő része egy etnikus és kulturális közösségnek, és élete sok területén meghatározó ennek a közösségnek a kollektív tudása. Azonban a szöveg utolsó négy fejezete, az önéletírásnak majdnem a fele a magyarországi áttelepülésre való készülődésről, az útról, a beilleszkedésről, az itteni életről szól, arról hogy miként hagyta el az elbeszélő szülőfaluját, hogyan indult neki az ismeretlenek, bizonytalanok annak reményében, hogy jobb életet teremthet magának és gyermekeinek. Tizenhárom család, összesen kilencvenhat személy települt át Magyarországra Lábnyikból, a szöveg tanúsága szerint az elbeszélő irányításával. A magyarországi út és a kitelepülés fontosságát nemcsak terjedelmes tárgyalása mutatja, hanem egyrészt az is, hogy felvállalták miatta az otthon maradtakkal való konfliktusokat,²¹ másrészt pedig az, hogy a szövegben egyébként nagyon ritka érzelmnyilvánítások közül az egyiket az indulás elbeszélésekor olvashatjuk:

„Amíg el nem jött az az óra, február 14-e hajnal, mintha nem es igaz volna, hogy el kell menni. De amikor odaértünk, borzalom fogott el annyira, hogy sírásra fakadtam. Ezért később búcsúverset is írtam emlékül, mert ez úgy nézett ki, mint egy haláli búcsú.” (Laczkó 1994: 161.)²²

Az *Emlékek...* ezután következő fejezetei, melyek a moldvai csángó közösségből való kiszakadást tematizálják, némileg ellentmondásban állnak a címben kifejezett és az elbeszélés első felében megerősített identitással. Ezek eddig azt hangsúlyozták, mennyire fontos szerepet töltött be életében a moldvai csángó világ, és élete számos eseményében jelentett viszonyítási pontot, segítséget az a kollektív tudás, kulturális közeg, melynek ő is részese volt. Ez a tudás nem veszett el Magyarországra érkezésükkor, ám megváltozott a helyzete. Amikor az áttelepülés után az új gazdálkodási módokkal való találkozásáról ír az elbeszélő, elmondja, hogy ezek mennyivel jobbak, hatékonyabbak, mint a Moldvában szokásosak, ám részletesen azt tárgyalja, hogy szülőföldjén miképpen gondozták, hogyan takarították be a kukoricát, a búzát és a szőlőt. Az életében, a közösséghez való viszonyában bekövetkezett hatalmas változást nemcsak azok a szövegrészek mutatják, amelyek szerint kezdetben idegennek és nincstelennek érezte magát Magyarországon, hanem például az is, ahogyan felesége temetését leírja. A kitelepülés

előtti időkből történt, az emberi élet fordulóihoz kötődő eseményeket csak általánosságban mondta el, itt azonban pontos leírását adja a temetésnek: elmondja, hogyan hívatta haza kislányait az iskolából, hogyan hozták haza a halottat, hogyan siratták el édesanyjukat a gyermekek, mennyien voltak a temetésen... Itt már nem kapcsolja magát vagy a vele történeteket semmilyen közösségi hagyományhoz, nem általánosít az elbeszélésük során.

A moldvai világot, a hozzá kapcsolódó közösségi tudást bemutató általánosító betétek helyét más típusú szövegek veszik át: azok a mesék, melyeket az önéletírás szerint az elbeszélő gyermekeinek mond kukoricafosztás közben. Ezek a betétek ugyanúgy megszakítják az élettörténet folyását, mint a moldvai részek szokásleírásai, és megfogalmazásukban, képi világukban is azokat idézik.²³

A mesemondás szituációját a szöveg így írja le:

„A háztáji földet meg kellett művelni, mert nagyobb részt abból éltünk. Ősszel a kukoricát nem tisztán szedtük, hanem héjastól. Hazahoztuk a kocsival, a félszer alá kiöntöttük és éjjel fosztottuk, mert a héját megettük a tehennel. A gyerekeket esténként mind befogtam a fosztásba, de ezek csak úgy dolgoztak, ha mesét mondtam nekik. Miska, Illés, Pista fosztotta a kukoricát. Marika, Anna és Erzszi kicsik voltak, ezeket hagytam aludni. Én, a feleségem és a három fiú éjfélig, máskor még tovább es fosztottunk, de csak úgy, ha én folyamatosan mondtam a meséket.” (Laczkó 1994:184–185.)

Le is írja ezeket a meséket, az elsónél még megjelölve a mese forrását: „Édesanyámtól hallottam.” A másik kettőnél azonban a forrásmegjelölés már hiányzik. A második mesét így vezeti be:

„Így ámitgattam én a gyerekeket a kukoricafosztásban, hogy ne aludjanak el a jó puha csuhében. Amikor befejeztem egy mesét, Miska már szólt es, még mondjon egyet apám, hogy ne legyek álmos, annyira szeretem hallgatni. Így kénytelen voltam másikat kezdeni.” (Laczkó 1994:187.)

A harmadiknál pedig csak ennyit mond: „Egy másik mese.” Ezek a mesék nyelvi megformáltságukban, a megidézett világ hangulatában nem különböznek azoktól a történetektől, melyekkel Lábnyik életét mutatta be az elbeszélő. Az első például ezekkel a szavakkal kezdődik:

„Valamikor az volt a szokás, hogy farsangkor az ifjúság vasárnap, hétfőn és kedden, három nap és három este mulatott, folyamatosan táncoltak a legények és lányok. A történet, amit leírok, szintén farsangkor történt. A két szomszéd farsang estén megbeszéltek, hogy az estét töltsék el együtt...” (Laczkó 1994:185).

Ugyanennek a mesének a végén idéz egy dalt is, mely témájával kapcsolódik az elmondott történethez – ugyanúgy, ahogyan a lakodalom leírásakor is tette, vagy akkor, amikor a kisgyermek körüli szokásokat idézte fel. Valamiféle speciális, a mesére jellemző formulát csak a középső mesénél találunk, annak is csak az elején: „Valahol a valós régen...” Az utolsó mese lezárásakor sincs semmiféle különleges szövegrész, mellyel elválasztaná a mese és a valóság világát egymástól:

„[A mese utolsó bekezdése:] Évés után azt mondja az ember a feleségének: »Asszony, fogd meg az ökröknek a köteleit, menyünk haza.« Azt feleli az asszony: »fogja meg a koma, mert az övé, nem a mienk«. Azt mondja az ember fogd meg asszony te, mert mától kezdve a mienk a két ökör, a kocsi és a búza, ami a kocsin van, mert megnyertem a fogadást. És haza is vitték a kocsit búzástól, ökröstül. Így lett a rossz asszonyból jó

asszony. [Új bekezdés.] Nálam es már éjfélt elmúlt, a kakasok es szólni kezdtek. Mondtam a fiaimnak, most már jó lesz lefeküdni, majd holnap este folytatjuk tovább, amíg fel nem fogy a kukoricafosztás.” (Laczkó 1994:192.)

Laczkó István önéletírásában fontos szerep jut a szülőfalu közösségének, azt mégis bizonyos távolságtartással mutatja be az elbeszélő: még az első részben sem beszél a falu környezetéről, nem ír sem Lábnyik, sem a családja eredetéről. Ez a világ nem dinamikus, változó: jóformán nincs is időbeli dimenziója. Lábnyik életében, szokásaiban bekövetkező változásokról csak egyetlen esetben számol be, amikor arról ír, hogyan vittek el a fiúkat katonának.²⁴ Minden más esetben egy olyan elbeszélői pozícióval találkozunk, amely az elbeszélés idejéből szemléli a bemutatott világot, s így az időbeli távolság okán nem tesz különbséget a különböző mélységű múltak között, változásokat pedig általában csak az elbeszélés fikatív idejéhez és a magyarországi állapotokhoz képest fogalmaz meg:

„Nyomultunk tovább Besszarábia felé, amíg elértünk valami földből rakott kis tornyokat, de sokat. Valamikor azért építették ezeket a movilákat, hogy tüzet raktak, és ez messze ellátszott. Így értesítették, hogy jön az ellenség, mivel nem voltak telefonok, mint máma.” (Laczkó 1994:137.)

A radináról szólva:

„Ezek az ételek, italok a következők voltak: bor, pálinka ital, tejbelska, tojásrántotta, szalonna, kolbász, csibehús cibrésen, palacsinta. De nem ilyen palacsinta, mint amit ma itt csinálnak.” (Laczkó 1994:111.)

Ezzel a módszerrel az elbeszélő eléri, hogy az emberélet, melynek történetét elmondja, váltoásaiban jelenjék meg, azonban szülőföldjét mintha elkerülték volna ezek a változások. Ez a távolság a Magyarországra való áttelepülés utáni idők történetében még inkább megnő, a statikusnak, változatlanak ábrázolt világ a mesék világához kapcsolódik. Egy jövő felé orientált elbeszélői pozíció erősödik itt meg, mely már az önéletírás elején, a *statisztikában* is feltűnt. Az önéletírás befejezésében sem a múlt számbavétele, értékelése, hanem a jövőn való töprengés a hangsúlyosabb:

„Megállapításom szerint annyira fejlődik az emberiség, hogy ha nem lesz egy atomháború, amely elpusztítja az emberiség nagyobb részit és vele együtt az egész kultúráját, 100 év múlva aki megéri, úgy fogják látogatni bolygóinkat, mint mi most Pestet. [...] Sokat kellett nekünk, öregeknek áldozni, hogy a mai nemzedéknek könnyebb legyen, mint nekünk volt. De én akkor is boldog vagyok, hogy így van, ahogy van. [Új bekezdés.] Jelenleg a 76-ik évembe léptem január 1-től. Sok szép időt megértem jót és rosszat es, de még egy harmadik világháborút nem szeretnék megélni, mert volt részem a háborúból. Reméljük nem lesz háború.” (Laczkó 1994:206.)

Ebben a keretben általánosan a jövő felé orientált szövegben látszólag jól elkülöníthető az a két helyszín, az a két világ, mely alapvetően meghatározta az elbeszélő életét. Az egyik az elhagyott szülőföld, mely az élettörténetben végül is a mesékkel azonos módon, azonos helyzetben jelenik meg, a másik a választott haza. Amikor az ebben az új hazában történetekről mesél, akkor is megszakítja az események leírását, ám itt vagy moldvai szokásokat ír le (a növénytermesztéssel kapcsolatos tudnivalókat), vagy meséket mond. Nincs olyan aktuális közösségi tudás vagy mondanivaló, amit a lábnyiki szokásleírásokkal egyenrangúként mutathatna be. Az új közösség értékrendje, gondolkodásmódja, szokásai már nem tudják eltakarni az elbeszélő érzéseit, már nem tudja ezekre bízni élete történetét,

itt – legalábbis a szöveg tanúsága szerint – már a hús-vér embernek kell megmutatkoznia. Itt kerül sor magának az önéletírásnak a megfogalmazására is, azonban amikor az elbeszélő az így létrejött szövegben meghatározza magát, amikor címet ad szövegének, akkor látszólag a múltba, a mesékkel egyenrangúnak tekintett világhoz tér vissza, ide tartozóként határozza meg élettörténetét. Így viszont az olvasónak mégiscsak meg kell elégedni az önéletrajzi olvasásból adódó eldönthetlenséggel.

Összegzés

Laczkó István mindkét önéletírásában – bár különböző eszközökkel érte el – azzal szembeül az olvasó, hogy a szövegek a saját maguk által kijelölt kereteket kérdőjelezzik meg, s így azokat az identifikáló és helyzetkijelölő állításokat teszik bizonytalanná, melyek alkalmasak lettek volna az olvasó pozíciójának rögzítésére. A szövegekben az elbeszélő az életpálya legfontosabb eseményeként a magyarországi letelepedést jelöli meg, azt az eseményt, mely a szülőföld elhagyását, egy új életforma felvállalását, egy új környezethez való igazodást jelent. Mindkét szövegben – különbözőképpen – megpróbálja saját történetét a számára biztonságot jelentő közösség történetébe beilleszteni, ám ez az a momentuma a szövegeknek, amely miatt az olvasó nem érezheti magát biztonságban. Amikor az elbeszélések bemutatják a családot vagy a moldvai környezetet, egyúttal felhívják a figyelmet a változásokra, nyilvánvalóvá teszik a folytonosság megszakadását. A szövegek egyszerre szólnak a leszármazottaknak, vagyis azoknak, akik az önéletírásban textuálisan megszerveződő világot kapják örökségül, akik szintén tagjai vagy tagjaivá válhatnak a megjelölt közösségnek, és azoknak, akik idegenként olvassák, akiknek a másságot jelenítik meg, akiknek idegenségükkel és másságukkal lehetővé teszik a saját-ról való beszédet. Azonban mivel az olvasó mindkét funkcióval egyszerre, egyazon szöveg retorikai eszközeinek értelmezése során találkozhat, a bizonytalan helyzet felhívja a figyelmét arra, hogy saját és idegen csak egymáshoz képest határozható meg, hogy a közösségek nem maguktól értetődő adottságok, hanem egymáshoz kapcsolódó szövegekből, narratívákból szüntelenül konstruálódó fikciók.

JEGYZETEK

1. Kardos 1933; Túri 1937; Keskenyné Kovács 1940; Bálint 1941.
2. Csalog 1971; Szent 1982; Mohay 2000.
3. Tamási 1983; Hoppál–Küllös–Manga, szerk. 1974; Győri 1975; Salamon, szerk. 1979.
4. A *Világirodalmi lexikon* meghatározásában is így szerepel: „[...] irodalmi értékű önéletrajzot csak jelentős ember írhat, akiben komoly hivatástudat van” (Radnóti 1984). E gondolat már Georges Gusdorfnál, az önéletrajz egyik első teoretikusánál feltűnt 1956-ban, majd átvették az ő tanulmánya nyomán elindult önéletírás-kutatások is (Séllei 2001:13–22). Az 1970-es években néhány, az önéletírást társadalmi cselekvésként értelmező elméletírónál is feltűnt ez a gondolat (lásd Lejeune korai tanulmányait: Philippe Lejeune: *L'autobiographie en France*. Paris, Armand Colin, 1971, 70; idézi Lejeune 2003b:249; az önéletírói térről: Lejeune 2003a). Philippe Lejeune későbbi tanulmányaiban kitágítja azt a kört, melyből az általa elemzett szövegeket válogatja:

- ismeretlen szerzőktől származó önéletírásokat és szóbeli élettörténeteket is bevon vizsgálódási körébe.
5. Az autobiográfia kognitív megközelítési módjairól bővebben lásd Abbott 2002; Mekis D. 2002; Séllei 2001; Z. Varga 2002.
 6. Bónus Tibor Garaczi László önéletrajzi regényei kapcsán erről a megközelítésről a következőket írja: „[...] a *Mintha élnél* s folytatása, a *Pompásan buszozunk!* önéletrajzi alkotásai olyan műfaji konvenciókat hoznak működésbe, amelyek nyomán az olvasó a szövegeket hajlamos őket megelőző események transzparens közvetítőinek tekinteni, s melyek elvileg nagyban korlátozzák a diszkurzivitásnak a textuális elemek szabad játékát kiaknázó technikáit. Az önéletrajzi olvasás szerint nem a nyelv hozza létre az elbeszélt eseményeket, hanem ez utóbbiak mintegy megörökítődnek az emlékezés vagy megfigyelés tárgyának szövegben való rögzítése révén, amennyiben a tapasztalatok, az események világa megelőzi a nyelvet, melyhez ezáltal pusztán konstatív s nem pedig – mint a fikcionális műfajok esetében – tételező (pozicionáló) szerep járul.” (Bónus 2000:35.)
 7. Hoppál–Küllös 1974; Küllös 1988; 1989; 2000; Szávai 1978.
 8. Az önéletírás kognitív felfogása (lásd Z. Varga 2002:253) szerint rendre a nem fikciós, emlékező jellegű műfajok között tárgyalták, azzal a megkötéssel, hogy szerkezeti, tematikus kapcsolatban áll fikciós műfajokkal is, illetve szerkesztésbeli sajátosságai miatt átmeneti jelenség marad a népköltészet és az irodalom között.
 9. Küllös Imola a következő mondatokkal hívja fel a figyelmet a hagyományos népi kultúra kínálta női szerepek vizsgálatának fontosságára: „A naiv önéletrajzok elemzése kiválóan alkalmas e hiányosságok részleges felszámolására, hiszen az egyéni élettapasztalatok, sorsok egy-egy kisközösség kultúrájának termékei és normarendszerének kifejezői egyszersmind. Olyan élettényeket és rejtett összefüggéseket tárnak fel, amelyeket a társadalomkutató csak igen hosszú terepmunka után ismerne fel.” (Küllös 2000:136.)
 10. „A szubsztanciális referenciális mód, amely a tények szöveg általi birtoklását adottnak veszi, megkülönböztetendő a szemiotikai referenciális módtól, amely a tényeknek a jelentésfolyamatban megképződő karakterét állítja, s amelynek – szövegről lévén szó – a szubsztanciális referencia is kiszolgáltatott. A dekonstrukció a nyelv referenciális funkciójához kapcsolja hozzá a külső referencia lehetőségét, amivel azt hangsúlyozza, hogy a tények nem pusztán az észlelés szükségszerű szelekciójának, de voltaképpen grammatikai s tropológiai mechanizmusoknak a termékei.” (Bónus 2000:39.)
 11. De Man 1997:94–95. Mekis D. János is Paul De Mannal hasonló megállapításra jut: „A rendszeres narratív elrendezésnek és a »tartalmi« elemek súlyozásának (illetve emfaticizálásának) kívánalma az irodalmi forma-adás elsőségét veti fel, ez viszont a hagyomány által javasolt poétikai mintázatok megkerülhetetlenségét. Az önéletrajz megírja az élettörténetet, irodalmi-retorikai, inter- (vagy transz)textuális hagyományokhoz igazodva, belőlük merítve.” (Mekis D. 2002:266.)
 12. Bónus Tibor Garaczi László önéletrajzi regényeinek fogadtatásáról írja: „A *Nincs alvás!*-t övező affirmatív kritikai ítéletek után, melyek Garaczi kanonizációját nagymértékben elősegítették, az önéletrajzi köteteket már sokkal ellentmondásosabb értékítéletek kísérték, s ez részben magyarázható a műfaj keltette mimetikus elvárások fölerősödő s reflektálatlan érvényesítésével. [...] Ez az olvasói elvárás a szerzői intenciót könnyedén hozzáférhetőnek gondolja, s nem számol azzal, hogy az általa kárhoztatott textuális automatizmusok akár tudatos művészi megmunkálás eredményei is lehetnek, miáltal épp a nyelv lehetőségeinek azon kiaknázásait téveszti szem elől, amelyek az önéletrajz műfajának diszkurzív aláadására irányulnak, s voltaképpen az olvasás produktív aspektusát nem engedi érvényesülni.” (Bónus 2000:38.)
 13. „[...] a mulandóságot helyrehozni igyekvő önéletrajz (a hang és a név prosopopeiája) pedig épp

- annyira megfoszt és alaktalanná tesz, mint amennyire helyreállít. Az önéletrajz elleplezi, hogy a szellemi arcukat megrongálódását okozza.” (De Man 1997:105–106.)
14. H. Porter Abbott tanulmányához, melyben megkísérli elkülöníteni az önéletrajzot a történetírástól és a regénytől, Samuel Goldwintől választott mottót: „Nem hiszem, hogy halála előtt bárki is megírhatja az önéletrajzát.” (Abbott 2002:286.) Bár Abbott gondolatmenetével, következtetéseivel nem mindenben értek egyet, az önéletrajz befejezésével kapcsolatos megjegyzései között van egy nagyon találó: „A végső forma hiányában az önéletrajz főhőséből mindig is hiányozni fog az a nagyon is kézzelfogható identitás, amely a jól-megformált cselekmények szereplőinek sajátossága. Az önéletrajzot ebben az értelemben saját kudarcra különbözteti meg: az identitás, amit kifejezni próbál, mindig elmaszatolt, mivel az elbeszélés csak az írás pillanatának folyamatos »elmúlásához« vezetheti a szerzőt. Ez az írás a műtörsz alázása.” (Abbott 2002:299.)
 15. Laczkó István halálának éve Forrai Ibolya szerkesztői előszavában szerepel (Forrai 1994:8).
 16. Küllös 1974:392. Küllös Imola szíves szóbeli közléséből tudom, hogy a szövegen a szerkesztés során nem történt semmilyen változtatás.
 17. Laczkó 1994. A szövegközlés az Ethnológiai Adattár gépiratos másolati példánya (ltsz.: EA 23104) alapján készült (Forrai 1994:7).
 18. Az 1849-es eseményekről szólva: „Ősszel, kukoricavetéskor lehetett ez, egy orosz katona bement valami Anda János kukoricájába törni a lovak részére. Ez az Anda János leskelődött a kukoricásban, és amikor meglátta, hogy a katona tör a kukoricát, egy karóval agyonütötte, és elmenekült a kukoricásba.” (Laczkó 1974:312.)
 19. Küllös Imola ezzel kapcsolatban merészebb nálam: „Kötetünk parasztírói közül ő szenteli a legtöbb figyelmet családjá (apja, nagypapja) történetének, sorsuk, egyéniségük jellemző szituációkban megnyilatkozó bemutatásának. Így írása első részébe számos »igaztörténet« kerül be.” (Küllös 1974:392.)
 20. Kisfia, Jánoska haláláról a következőket olvashatjuk: „Vasárnap elmentem Parincselbe a kórházba, lám mi van a kisfiammal, nem omlott-e rájuk a kórház. De nem történt egyéb velük, mert sikerült a betegeket kihordani az udvarra. A kórházban nem maradhatott senki, haza kellett vinni mindenkit, mert a kórház nem volt olyan állapotban, hogy bent lakjanak. Így én is haza kellett vigyem a kisfiamat. Élt még 3 nap otthon és meghalt. Eltemettük. [Új bekezdés.] Ha valamelyik családban meghalt egy családtag, fiú vagy lány, külön szertartással temették, nem úgy mint a kicsiket vagy az idősebb embereket. [Új bekezdés.] Nagyobb részt mindenki otthon halt meg, nem kórházban, mert a kórház nagyon messze volt és költséges. [...] Temetés után, ahányan voltak a temetésen, mind megletek híva a halotti torra. Természetesen csak ott, ahol gazdagabb volt a tulajdonos. Olyan hosszú asztalokat nyitottak, hogy az ajtótól a kapuig ért. Ha nagybőjtben történt a temetés, nem ették meg a húst. Töltöttek tökmagos galuskát, főztek egy nagy bogrács babot cibrésen, sütöttek kukoricalisztból pitánt és ezt ették. Búzalisztból sütöttek peracet és az evés végén osztottak mindenkinek egy peracet és egy szál gyertyát. Evés előtt osztottak pálinkát, ebéd közben és után osztottak bort. Sokan még be is rúgtak a végén. Egyesek sírtak, mások énekeltek és így felejtették a halott távozását az élők közül.” (Laczkó 1994:128.) (A korábbi szövegben így írja le ezeket az eseményeket: „Másnap elmegyek a kórházba meglátogatni a gyerekeket, aki már tizenegy éves volt. Először es az orvosnál jelentkeztem, mondja el, mi van a gyerekekkel. Azt mondja: »Jó hogy jött, mert értesíteni akartam önöket, jöjjenek a gyerekekért, mert a gyerek gyógyíthatatlan. Erős tüdőbaja van, nem lehet segíteni rajta, vigye haza.« – Kocsit szereztem, a gyereket hazavittem, otthon még élt három napig, és meghalt. Maradtam Pistával és Illéssel.” [Laczkó 1974:336.]
 21. „Közben megértük a karácsonyt, az új esztendő, de a jó Isten örözzön meg az ilyen ünnepektől, mint amilyen ez volt. Nem mehettünk se misére, sehova, hogy ne találkozzunk az emberekkel, annyira csúfoltak minket. Koldusoknak, semmi embereknek mondtak el minket és ne-

- künk túrni kellett mindezt. Nem szállhattunk szembe velük, nehogy feljelentsenek és megakadályozzák az ügyünket.” (Laczkó 1994:156.)
22. A másik önéletírásban az utolsó fejezet (*Magyarországon*) írja le, hogyan intézte Laczkó István a kiutazást, hogyan érkeztek meg Egyházaskozárra, és hogyan alakult ott a sorsuk. A több mint harmincoldalas szövegből ez a fejezet kevesebb mint öt oldalt tesz ki. Az indulást a következőképp meséli el: „Megadták a vízumot, hazamentünk és készülődni kezdtünk az útra nagy örömmel. 1947. február 15-én hajnalba indultunk el kocsikkal az állomásra. Volt búcsúzkodás, sírás a rokonságtól. Egyesek talán örömeikbe es sírtak, mert neki hagytuk mindenünket, nem adtunk el semmit, ház, föld, mind a rokonoknak maradt.” (Laczkó 1974:341.)
23. Érvélemmel szemben felvethető: a moldvai élet és a szokások valószerű, a mesék pedig csodálatos elemeket tartalmaznak. Azonban miért valószerűbb a kisfiú, aki egy karácsonyi szokás kedvéért megöli és megnyúzza a kutyáját, hogy bikát készítsen belőle (Laczkó 1994:134), mint a bosszúszomjas rablók elől menekülő leány? Amikor a kisgyermekre veszedelmes rontásokról ír (Laczkó 1994:129), akkor az elbeszélő az elcserélt gyermekkel kapcsolatos gondolatokat nem minősíti, nem tudjuk meg, hogy ezt ő a világ működésének vagy babonának gondolja. Ha az olvasó hisz ezekben a hiedelmekben, akkor számára ez a valóság hiteles leírása. Ha viszont ezt babonának gondolja, akkor a mesékkel tartja egyenértékűnek. A valószerűség és a csodálatos is kulturálisan meghatározott fogalmak.
24. „A régi törvények alapján egy fiút vittek katonának a faluból. Nem volt megjelölve, hogy melyiket, hanem megindultak az előljárók és amelyiket megfogták kötéllel, azt vitték el katonának és 7 esztendeig kellett katonáskodnia. [...] Így volt a régi világban, de az én időmben megváltozott.” (Laczkó 1994:113–114.)

IRODALOM

ABBOTT, H. PORTER

2002 Önéletírás, autográfia, fikció: kísérlet a szövegtípusok osztályozására. *Helikon* 48(3):286–304.

BÁLINT SÁNDOR

1941 Egy magyar szeptember. Orosz István önéletrajza. Budapest: Franklin.

BÓNUS TIBOR

2000 Az önéletrajz szövegszerű újrairásai. Garaczi László: Mintha élnél; Pompásan buszozunk! *Alföld* 51(9):35–61.

CSALOG ZSOLT

1971 Paraszt-életrajz, egy parasztcsalád története. (Útmutató ajánlott pályatétel kidolgozásához.) *In* Az életrajzi módszer. Alkalmazása és eredményei a néprajzban és az antropológiában. Tanulmánygyűjtemény. Küllös Imola, szerk. 175–178. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport. /Documentatio Ethnographica, 9./

DE MAN, PAUL

1997 Az önéletrajz mint arcrongálás. *Pompeji* 8(1):93–107.

FEDICS MIHÁLY

1940 Fedics Mihály mesél. Ortutay Gyula, bev. tanulm. és jegyz. Budapest: Egyetemi Magyarságtudományi Intézet. /Új magyar népköltési gyűjtemény, 1./

FORRAI IBOLYA

1994 Bevezetés. *In Csángók a XX. században. Élettörténetek. / Tchangos in the XXth century. Life stories.* Forrai Ibolya, szerk. 5–9. Budapest: Néprajzi Múzeum. /Néprajzi közlemények, 33./

GEERTZ, CLIFFORD

2001 Sűrű leírás. Út a kultúra értelmező elméletéhez. *In uó: Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások.* Niedermüller Péter, szerk. 194–226. Budapest: Osiris.

GÖRÖG HAJNALKA

2002 Utószó. *In Kopasz föld. Mentalitás- és szövegvizsgálatok egy élettörténet elmesélésének alapján.* Páczkán Éva, szerk. 203–215. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság.

GYŐRI KLÁRA

1975 Kiszáradt az én örömem zöld fája. Emlékezés. Nagy Olga, sajtó alá rend. és bev. Bukarest: Kriterion.

HOPPÁL MIHÁLY – KÜLLŐS IMOLA – MANGA JÁNOS, SZERK.

1974 „Emlékül hagyom az unokáknak, dédunokáknak, lássák, hogyan élünk, s hogy az ő életük szebb legyen egyszer...” Önéletírások. Budapest: Gondolat.

KARDOS JÁNOS

1933 Csikósélet. Hajdúböszörmény: Nyomda Rt.

KESKENYÉ KOVÁCS VERON

1940 Dohányföldről indultam el... Dolgozó Nő Könyvtára 1. füzet.

KÜLLŐS IMOLA

1974 Életrajzi jegyzetek. Lackó István. *In „Emlékül hagyom az unokáknak, dédunokáknak, lássák, hogyan élünk, s hogy az ő életük szebb legyen egyszer...” Önéletírások.* Hoppál Mihály – Küllős Imola – Manga János, szerk. 392–393. Budapest: Gondolat.

1988 Igaz történet, élettörténet, önéletrajz. *In Magyar néprajz. 5. Népköltészet.* Vargyas Lajos, főszerk. 251–266. Budapest: Akadémiai Kiadó.

1989 Paraszti írásbeliség: a folklór új formái. *In A magyar nyelv és kultúra a Duna völgyében I.* Jankovics József et. al., szerk. 281–292. Budapest–Wien: Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság.

2000 A női önéletrajzok folklorisztikai vizsgálatának néhány tanulsága. *In Folklorisztika 2000-ben. Folklór – irodalom – szemiotika. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára I.* Balázs Géza et al., szerk. 134–163. Budapest: ELTE BTK.

KÜLLŐS IMOLA, SZERK.

1982 Az életrajzi módszer. Alkalmazása és eredményei a néprajzban és az antropológiában. Tanulmánygyűjtemény. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport. /Documentatio Ethnographica, 9./

LACZKÓ ISTVÁN

1974 A tizenhárom család. *In „Emlékül hagyom az unokáknak, dédunokáknak, lássák, hogyan élünk, s hogy az ő életük szebb legyen egyszer...” Önéletírások.* Hoppál Mihály – Küllős Imola – Manga János, szerk. 311–345. Budapest: Gondolat.

1994 Emlékek egy moldvai csángómagyar életéből. (Önéletírás.) *In Csángók a XX. században. Élettörténetek.* Forrai Ibolya, szerk. 87–206. Budapest: Néprajzi Múzeum. /Néprajzi közlemények, 33./

LEJEUNE, PHILIPPE

2003a Az önéletírói paktum. *In* Önéletírás, élettörténet, napló. Válogatás Philippe Lejeune írásai-
ból. Z. Varga Zoltán, szerk. 17–46. Budapest: L'Harmattan. /Szöveg és emlékezet./

2003b Az önéletírói paktum 25 év múltán. *In* Önéletírás, élettörténet, napló. Válogatás Philippe
Lejeune írásai-
ból. Z. Varga Zoltán, szerk. 245–259. Budapest: L'Harmattan. /Szöveg és emlé-
kezet./

MANGA JÁNOS

1974 Utószó. *In* „Emlékül hagyom az unokáknak, dédunokáknak, lássák, hogyan éltünk, s hogy az
ő életük szebb legyen egyszer...” Önéletírások. Hoppál Mihály – Küllős Imola – Manga János,
szerk. 395–400. Budapest: Gondolat.

MÁTÉNÉ SZABÓ MÁRIA RÓZSA – MOHAY TAMÁS, SZERK.

1988 Néprajzi útmutató diákoknak és szakkörvezetőknek. Budapest: Tudományos Ismeretterjesztő
Társulat. /Néprajzi füzetek./

MEKIS D. JÁNOS

2002 Referencialitás és végtelen szemiozsis. Az autobiográfia értelmezéstörténetének irodalomtu-
dományos kontextusáról. *Helikon* 48(3):258–271.

MOHAY TAMÁS

2000 Egyének és életutak. *In* Magyar néprajz. VIII. Társadalom. Paládi-Kovács Attila, főszerk. 760–
790. Budapest: Akadémiai Kiadó.

NAGY OLGA

1975 Előszó. *In* Győri Klára: Kiszáradt az én örömem zöld fája. Emlékezés. Nagy Olga, sajtó alá rend.
és bev. 5–34. Bukarest: Kriterion.

NIEDERMÜLLER PÉTER

1988 Élettörténet és életrajzi elbeszélés. *Ethnographia* 99(3–4):376–389.

RADNÓTI SÁNDOR

1984 Önéletrajz. Világirodalmi lexikon. 9. Király István, főszerk. 660–661. Budapest: Akadémiai Ki-
adó.

SALAMON ANIKÓ, SZERK.

1979 Így teltek hónapok, évek... Öt életrajz. Bukarest: Kriterion.

SÉLLEI NÓRA

2001 Tükröm, tükröm... Író nők önéletrajzai a 20. század elejéről. Debrecen: Kossuth Egyetemi Ki-
adó. /Orbis Litterarum. Világirodalmi sorozat, 9./

SZÁVAI JÁNOS

1978 Az önéletírás. Budapest: Gondolat.

SZENTI TIBOR

1982 Szempontok a paraszti önéletrajz írásához 1979. *In* Az életrajzi módszer. Alkalmazása és ered-
ményei a néprajzban és az antropológiában. Tanulmánygyűjtemény. Küllős Imola, szerk. 179–
183. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport. /Documentatio Ethnographica, 9./

TAMÁSI GÁSPÁR

1983 Vadon nőtt gyöngvirág. Emlékezés két könyvben. Kányádi Sándor, bev. Bukarest: Kriterion.

TÚRI ISTVÁNNÉ

1937 Az évek jönnek, mennek... Nőmunkás Regények Sorozata, 1937. április havi melléklet.

Z. VARGA ZOLTÁN

2002 Az önéletírás-kutatások néhány aktuális elméleti kérdése. *Helikon* 48(3):247–257.

WHITE, HAYDEN

1997 A történelem terhe. *In* A történelem terhe. Braun Róbert, szerk. 25–67. Budapest: Osiris. /Horror Metaphysicae./

BEA DÖMÖTÖR

Unfixable position of the narrator and the reader. Analysis of folk autobiographies

Autobiography is not a genre any more, according to post-structuralist literary studies but a kind of reading. That means the autobiographical texts can't be distinguished from other types of texts on the basis of form or content. But we don't read these texts in the same way as we do fictional writings in the traditional sense. It is because the author has made some propositions about herself. This aspect has to be taken into consideration also in the social and cultural studies dealing with autobiographical texts. So these rhetorical mechanisms must be put in the foreground by analysing folk autobiographical texts. This study aims at comparing two autobiographical texts from a person who migrated from Moldavia to Hungary. It partly tries to find methods for the interpretation of the texts' narratological and rhetorical structure and partly attempts to show how text and reader become building blocks in discourses of oneself and the other.